

Univerzita Karlova v Praze

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav etnologie

Bakalářská práce

Elvira Dulckaia

**Synkretismus tradičních šamanských prvků v burjatském
buddhismu**

**Syncretism of traditional shamanistic elements in Buryatian
Buddhism**

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem vypracovala svou bakalářskou práci samostatně s užitím uvedených pramenů.

V Praze 02. 08. 2016

Elvira Dulskaja

Klíčová slova

Náboženství, buddhismus, šamanismus, Burjatsko, Rusko.

Keywords

Religion, Buddhism, shamanism, Buryatia, Russia.

Abstrakt

Tato bakalářská práce je věnována problematice synkrece dvou velmi odlišných duchovních nebo náboženských směrů: buddhismu a šamanismu. V této práci jsem se zaměřila na konkrétní území, ve kterém se vyskytuje tento fenomén: současné Burjatsko, autonomní republika v Ruské federaci, kde žije především mongolské etnikum Burjatů.

Abstract

This bachelor thesis is devoted to the syncretism of two very different spiritual or religious persuasions: Buddhism and shamanism. In this work I focus on the specific area in which this phenomenon occurs: current situation in Buryatia, an autonomous republic in the Russian Federation, where the big Mongolian ethnic group (Buryats) lives.

OBSAH

1. Úvod.....	7
2. Metodologie.....	9
3. Zhodnocení literatury.....	11
4. Pozadí a kontext: tengrismus.....	14
5. Světová hora a světový strom v šamanské a buddhistické kosmologii.....	17
6. Burjatský šamanismus.....	19
7. Burjatský buddhismus.....	22
8. Vzájemné ovlivňování šamanismu a buddhismu.....	24
9. Synkretismus uctívání mytických postav.....	27
9.1. Kult božstev Dalcha.....	28
9.2. Chan Choto Baabaj, vládce Olchonu.....	29
9.3. Bucha-nojon baabaj (Býk-pán otec).....	30
9.4. Šaman Dajan-derche.....	30
9.5. Gutaj n-babaj.....	31
9.6. Vodní duchové.....	32
10. Synkretická posvátná místa.....	33
10.1. Ostrov Olchon: mys Burchan a ostrov Ogoj.....	33
10.2. Jezero Bajkal.....	34
11. Synkretismus kultu oboo.....	35
12. Synkretismus uctívání ongonů.....	38
13. Závěr.....	41
14. Použitá literatura.....	43

15. Internetové zdroje.....	45
16. Příloha 1 (obrázková).....	46
17. Příloha 2. Seznam informátorů z terénních pobytů.....	50

1. Úvod

Tato bakalářská práce je věnována problematice synkreze dvou velmi odlišných duchovních nebo náboženských směrů: buddhismu a šamanismu. Tato synkreze se vyskytuje v určitých asijských oblastech, ve kterých šamanismus, jehož kořeny sahají do nevyhledatelné minulosti, byl ovlivněn novějším buddhismem původně pocházejícím z Indie.

V této práci jsem se zaměřila na konkrétní území, ve kterém se vyskytuje tento fenomén: současné Burjatsko, autonomní republika v Ruské federaci, kde žije především mongolské etnikum Burjatů (viz obr. 1).

Burjatsko jsem vybrala z těchto důvodů – zaprvé že jsem na tomto území dlouhodobě pobývala a zadruhé: měla příležitost uskutečnit několik terénních pobytů, zejména v oblasti hlavního města Ulan-Ude a v kraji Tunkinském a Barguzinském. Do své práce jsem také zařadila výzkum a data z Olchonského kraje v Irkutské oblasti (ostrov Olchon, vesnice Jelancy a Černorud). Ačkoli tento není administrativní součástí Burjatska, je důležitým a velmi výrazným střediskem burjatského šamanismu: nachází se tady více posvátných šamanských míst, než kdekoli jinde v Burjatsku (Tivaněnko, 2012: 7). Stejně tak Marek Havlíček píše, že ostrov Olchon, jenž je součástí Olchonského kraje v Irkutské oblasti, „je tradičně považován za centrum burjatské oikumeny“¹. Proto bych ráda hned na začátku práce upozornila, že se práce bude zabývat především etnickým Burjatskem, nikoli administrativním.

Historický a kulturní vývoj Burjatska postupoval tak, že místní kulturu, kterou můžeme označit jako „tradiční“ a která se zaměřovala na uctívání přírody, výrazně ovlivnil buddhismus. Postupně došlo k zajímavému splynutí těchto dvou duchovních kultur.

Když mluvíme o Burjatsku, musíme počítat s faktem, že etnikum, podle něhož se toto území nazývá a jehož kulturou se ve své práci zabývám, tvoří většinu obyvatelstva tohoto regionu. Burjatsko, zejména hlavní město Ulan-Ude, je hojně obydleno Rusy – podle Marka Havlíčka jsou Burjaté na druhém místě a zaujímají pouze 24 % celkového počtu obyvatelstva Burjatské republiky – větší počet Burjatů vůči ostatním etnikům najdeme hlavně v Okinském, Zaigrajevském, Kizinginském, Tunkinském a Kurumkanském kraji (rajonu) Burjatska (Havlíček, 2007: 40).

---

1. Havlíček, M., (2007). Burjatský šamanismus. Praha: Univerzita Kralova v Praze. S. 27

Nejrozšířenějším náboženstvím Burjatska je ruské pravoslavné křesťanství, k němuž se podle výzkumu Ústavu Evropy Ruské akademie věd z roku 2012 hlásí 27 % obyvatelstva². K tomuto náboženství se hlásí kromě Burjatů značné množství Rusů, žijících v Burjatsku.

Buddhismus podle nedávného výzkumu časopisu *Novaja Burjatija* vyznává 20 % obyvatelstva³. Velkou skupinu tvoří také 25 % věřících obyvatel Burjatska, kteří se nehlásí k žádnému náboženství.

Zajímavou náboženskou skupinou, kterou také v Burjatsku nalezneme, jsou tzv. semejskije – stroobřadci, kteří by si zasloužili samostatný výzkum. Tato skupina etnicky slovanského původu vznikla v 17. století jako jedna z mnoha po Nikonových reformách ruské pravoslavné církve (Havlíček, 2007: 39).

K položce „tradiční náboženství předků, uctívání sil přírody“ se podle výzkumu hlásí pouze 2 % obyvatelstva⁴. Nicméně, nehledě na zřejmě malý podíl oficiálního šamanismu na celém území, je velmi rozšířen v konkrétních okrscích Burjatska a zejména ve vesnicích, které jsou poměrně často geograficky hodně vzdálené od měst a její obyvatelé se často nezapočítávají do počtu respondentů.

V současné době lze říct, že se šamanismus v Burjatsku šíří s novou silou – od 90. let minulého století vznikají asociace šamanů, různorodá střediska, věnující se archaickým šamanským a tengriánským kultům (např. asociace šamanů Tengeri v Ulan-Ude).

Šamanismus je tradiční etnologické téma. Ve své bakalářské práci předkládám odbornou studii, která se na základě kriticky zhodnocených pramenů, jimiž jsou příslušná literatura a vlastní terénní výzkum, pokusí o synkrezi současného šamanismu s buddhismem na burjatském území.

---

2. Basajev S., (2012). Skoľko pravoslavnychm starověrov I buddistov v Burjatii? *Časopis Novaja Burjatija*. Dostupné z: <http://www.newbur.ru/articles/10352>

3. Basajev S., (2012). Skoľko pravoslavnychm starověrov I buddistov v Burjatii? *Časopis Novaja Burjatija*. Dostupné z: <http://www.newbur.ru/articles/10352>

4. Basajev S., (2012). Skoľko pravoslavnychm starověrov I buddistov v Burjatii? *Časopis Novaja Burjatija*. Dostupné z: <http://www.newbur.ru/articles/10352>

2. Metodologie

Ve své práci jsem se zaměřila především na vztah buddhismu a šamanismu a snažila se popsat nejvýraznější prvky, v nichž lze vyhledat synkrezi těchto dvou náboženských směrů.

Ve své práci jsem využila odborné literatury, které je věnována samostatná kapitola **Zhodnocení literatury**, a také terénního výzkumu, který se mi podařilo uskutečnit na území Burjatska a Olchonského kraje v letech 2015–2016.

Během pobytu v Burjatsku jsem se zaměřila jak na výzkum šamanismu, tak na výzkum buddhismu, a následně na jejich prolínání a vzájemném ovlivňování. Ve výzkumu jsem se opírala především o dotazy respondentům, žijícím v Burjatsku (viz Seznam nejdůležitějších informátorů) a majícím blízký vztah k duchovním směrům, které se staly objektem mého zájmu.

Podařilo se mi navázat kontakt s lidmi, kteří se v současnosti účastní šamanských obřadů na území Burjatska, a také s několika skutečnými šamany z Tunkinského kraje Burjatské republiky a Olchonského kraje v Irkutské oblasti. K nim patří například nejznámější šaman v Olchonu Valentin Chagdajev, jenž předvádí „šamanské“ rituály pro turisty. Zároveň jsem kontaktovala lidi, kteří jsou příznivci burjatského lamaismu – většina z těchto informátorů pochází z hlavního města Burjatska Ulan-Ude a z Barguzinského kraje Burjatské republiky.

Ve většině případů se mi podařilo uskutečnit řízené etnografické pohovory s výbranými respondenty, několikrát jsem realizovala i spontánní rozhovory.

Během výzkumu jsem také zkoumala prvky šamanské a buddhistické materiální kultury Burjatů. Navštívila jsem některá důležitá šamanská obřadní místa, oboo a také kolem šesti buddhistických dacanů a svatyní, mezi které například patří nejznámější Ivolginský dacan a stupa na ostrově Ogoj.

Během svého pobytu v Burjatsku jsem se inspirovala třemi publikacemi věnovanými tématu terénního výzkumu: *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii* Martina Soukupa, *Úvod do etnologického výzkumu* Romana Douška a kolektivu a *Terénní výzkum etnokulturních tradic* Toncrové Marty a Uhlíkové Lucie. Všechny tyto práce vznikly nedávno (roku 2014) a jsou zdrojem motivace a inspirace pro každého etnologa.

První kapitulu – **Pozadí a kontext: tengriánství** – jsem věnovala zvláštnímu asijskému duchovnímu nebo náboženskému fenoménu – tengriánství, které je považováno za předchůdce šamanismu. Domnívám se, že pro úplnost výzkumu tento kontext nelze opominout. Pro tuto kapitulu jsem použila především práce Lva Gumiljova a Nurmugamběta Ajupova.

Na tengriánství navazuje další kapitola, která už poukazuje na synkretismus tradičního kočovnického náboženství s buddhismem – **Světová hora a Světový strom v burjatském šamanismu a buddhismu**. Domnívám se, že tato nesmírně zajímavá problematika by si zasloužila být zpracována jako samostatné téma, nicméně pro moji práci není nejdůležitější. V této kapitole jsem čerpala především z prací a výzkumu odborníků Mircea Eliadeho, Ljubovi Abajevé a Nataľji Žukovské.

Dvě samotné kapitoly – **Burjatský šamanismus a Burjatský buddhismus** – jsem věnovala krátkému popisu těchto duchovních směrů, jejich rozvoji v průběhu historie Burjatska a celého Bajkalského regionu.

Nejdůležitější součástí práce je popis samotných příkladů synkreze šamanismu a buddhismu v burjatské kultuře. Tuto část jsem seřadila podle synkretizovaných předmětů a jevů: **Synkretismus kultu uctívání lokálních božstev** a **Synkretismus posvátných míst**. Zvláštní část jsem také věnovala **synkretismu kultu oboo**, jelikož tento jev nepatří ani k synkretizovaným postavám, ani k synkretizovaným posvátným místům. V této části práce jsem použila především práce odbornic Ksenije Gerasimové, Sesegmy Žambalové a Nataľje Žukovské a také vlastní zkušenosti z terénních výzkumů v letech 2015 a 2016

3. Zhodnocení literatury

Co se týče literatury o burjatském šamanismu, existuje velké množství pramenů. Většina literatury, kterou jsem použila pro svou práci, je v ruštině – což není překvapivé, jelikož Burjatsko je nejlépe přístupné ruským mluvčím odborníkům – a není do češtiny přeložena. Některé knihy a publikace ovšem existují také v angličtině.

Nicméně některé výborné bibliografické zdroje vydané v nedávné době (většinou po roce 2000) pocházejí od vědců z jiných zemí – Česka, Polska, Velké Británie, USA atd. Snažila jsem se použít co nejkvalitnější a také nejnovější prameny, abych předložila nejaktuálnější informace o šamanských a buddhistických tradicích v Burjatsku. Avšak nebylo možné vynechat ani klasickou starší literaturu o šamanismu.

Ze starších pramenů jsem použila především všeobecně známou knihu Mircea Eliadeho *Šamanismus a archaické techniky extáze* z roku 1997, kterou považuji za nejlepší zdroj o světovém šamanismu vůbec. Autor se v této publikaci zabývá šamanismem v různých částech světa, včetně Sibíře a zejména Burjatska. *Šamanismus a archaické techniky extáze* je pramenem širokého rozsahu: Eliade píše jak o principech a kosmologii šamanismu obecně, tak rozebírá detaily, jakými jsou například konkrétní šamanské rituály v různých regionech světa. Intenzivně se v něm také věnuje komparaci konkrétních šamanských praktik u různých národů.

Z klasických literárních prací jsem použila také studie významného ruského historika a etnografa Lva Gumiljova. Ve svých knihách *Hledání vymyšlené říše* (rok vydání 1970) a *Drjevnije tjurki* (1967) uvedl obrovské množství faktů a teorií založených především na analýze původních asijských kronik. Data z publikací Lva Nikolajeviče jsem použila v kapitole o tengriánství.

Zmíním ještě dva klasické autory, významné etnografy, kteří psali o sibiřském šamanismu: V. Michajlovskij a D. Zelenin. I když jsem jejich práce – *Šamanstvo* z roku 1892 (Michajlovskij) a *Kul't ongonov v Sibiri* z roku 1936 (Zelenin), využila v porovnání s ostatními poměrně málo, tyto prameny o šamanismu na Sibíři jsou nepochybně velmi přínosné pro jakékoli zkoumání oblasti šamanismu.

Velice přínosnou prací o šamanismu a tengriánství ve Střední Asii se pro mě stala kniha odbornice Ljubov Abajevé *Kul't gor I buddizm v Burjatii* z roku 1991. Touto knihou, jejímž účelem je především analýza různorodých obřadů a náboženských představ spojených s kultem hor v Burjatsku, jsem se inspirovala zejména během psaní kapitoly o Vesmírné hoře a stromě u Burjatů.

Značný přínos pro mou práci znamenala také výborná publikace *Buddizm I tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii* z roku 1981, která zahrnuje několik prací od různých odborníků na téma buddhismus a tradiční náboženské představy u etnik Střední Asie. Redaktorkou této knihy se stala Ksenija Gerasimova, proslulá ruská odbornice, zabývající se převážně buddhismem v Burjatsku, která působila v Ústavu mongoloistiky, buddhologie a tibetologie Ruské akademie věd.

Z novějších publikací, kterých jsem využila ve své práci, byla nesmírně přínosná disertační práce známé burjatské etnoložky Sesegmy Žambalové *Profannyj I sacraľnyj miry ol'chonskich burjat (XIX-XX vv.)* z roku 2000. Tato monografie, popisující proces formování a rozvoje kultury ostrova Olchon v průběhu dějin na základě archivních pramenů, literatury a terénního výzkumu, je podle mě nejlepší prací o kultuře olchonských Burjatů vůbec.

Zároveň jsem použila několik víceméně současných literárních pramenů o Burjatsku, vydaných po roce 2000. Lze říct, že záměrem většiny současných odborníků na burjatský šamanismus už není pouhé popsání šamanismu anebo lamaismu v konkrétních oblastech země. Většina novějších výzkumů je zaměřena především na problematiku šamanismu v moderním kontextu a na vliv globalizace na tradiční šamanskou kulturu. Ačkoli toto téma se přesně netýká účelu mé práce, použila jsem i několik prací na podobné téma.

Například práce *Modern forms of Buryat shaman activity on the Olkhon Island* z roku 2013 polské autorky Alexandry Wierucky, která uskutečnila dlouhodobý terénní výzkum na ostrově Olchon a věnovala se tam převážně současným šamanským rituálům a vlivu globalizace na ně. Značnou část své práce autorka věnuje konkrétním olchonským šamanům, s nimiž se jí podařilo setkat. Podle mě je tato práce velmi užitečná – jejím hlavním přínosem je popsání vlastní zkušenosti se šamanismem na Olchonu.

Ještě jednu novější knihu o šamanismu jsem použila ve své práci – *The Quest for the Shaman Shape-Shifters, Sorcerers and Spirit Healers in Ancient Europe* z roku 2005 britských autorů Mirandy a Stephena Aldhouse-Green. Tato práce analyzuje šamanismus na evropském území zejména pomocí archeologických nálezů, a nezabývá se Burjatskem, nicméně je výborným pramenem o šamanismu jako celku.

Co se týče česky psaných pramenů, použila jsem především disertační práce českého etnologa Marka Havlíčka *Burjatský šamanismus* z roku 2007. Myslím si, že tato práce je v českém jazyce jedinečná: podává úplný přehled o burjatském šamanismu, jedná se o velmi podrobnou a propracovanou monografii.

Nesmírně zajímavé a solidní jsou práce ruské historičky a kulturoložky Natalie Žukovské, která se převážně věnuje buddhismu na území Ruské federace a Mongolska. Žukovská je nejvýznamnější současnou autorkou, která píše o Burjatech. Ve své práci jsem použila její knihu *O buddizme i buddistach. Stat'ji raznych let* z roku 2013, což je sbírka odborných studií o buddhismu z různých let. Nejdůležitější pro moji práci byla studie z knihy *Buddizm i šamanizm kak faktory formirovanija burjatskogo mentaliteta*, v níž autorka píše o dějinách buddhismu na území Burjatska a jeho prolínání se šamanismem.

Další knihou o buddhismu v Burjatsku se pro mě stal sborník prací *Buddizm v obščestvenno-političeskich processach Burjatii i stran Central'noj Azii* z roku 2012, jejímž redaktorem je známý ruský sinolog Leonid Jangutov. Nejpřínosnějšími z této sbírky pro mě byly právě práce Jangutova, zaměřující se na dějiny buddhismu na burjatském území.

Ještě jednu nedávno vydanou knihu jsem ke své práci přečetla, *Legendy i predanija ostrova Ol'chon*, z roku 2014, od cestovatele a člena Ruské geografické společnosti Sergeje Volkova. Ta celkově popisuje duchovní kulturu ostrova Olchon. Avšak toto dílo je třeba vnímat s určitým odstupem: je poměrně povrchní, zaměřuje se na spoustu témat, ale nevěnuje se problematice do hloubky, ke konkrétním informacím nedává odkazy. Je užitečná spíše pro obecné seznámení s tématem ostrova Olchon a kultury Bajkalského regionu vůbec.

4. Pozadí a kontext: tengrismus

Jako jeden z nejstarších doložených náboženských kultů se u turkických národů včetně Burjatů objevuje tengrismus – kult božstva-stvořitele Nebe. Nelze říct, že je nejstarším – zřejmě před ním se na území obývaném turkickými etnickými skupinami objevují solární a lunární kultury (Abajeva, 1992). Avšak zaměřila bych se detailněji právě na kult Nebe, jelikož je, v souvislosti s pozdějšími šamanskými a lamaistickými kultury, pro tuto práci nejdůležitějším.

Samotné slovo „tengri“ je podle odborníka Nurmagamběta Ajupova prototurkického původu, poté přešlo do hunského jazyka. Skládá se ze dvou kořenů „Ten“ a „ri“. První kořen znamená „Nebe“ a druhý „člověk“ (Ajupov, 2012). U různých etnik se toto slovo píše jinak: u Altajců „Tenri“, u Jakutů „Tanra“, u Mongolů „Tener“, u Burjatů „Teneri“, nemění se však jeho základní význam. V některých současných turkických jazycích, včetně kazaštiny, se toto slovo píše a čte jako „Тәңір“ (Ajupov, 2012).

Podle Ajupova, jenž ve své práci odkazuje na práci *Tengrianstvo i global'nyje problemy sovremjennosti* zakladatele Mezinárodního fondu výzkumu Tengri (MFIT) Dastana Sarygulova, tengrismus vznikl na území Altaje minimálně před 7 000 až 9 000 lety. „*Toto potvrzují klínopisné prameny sumerské civilizace (XXIV př. n. l.) a také období rozpadu altajských národů, které zachovaly tengrismus v regionech nového obydlí*“⁵.

O obřadech a obětech věnovaných Tengri neexistují téměř žádné informace, jelikož po Turcích se dochovalo velmi málo písemných pramenů. Podle kazašského vědce Numeta Abajeva je však možné usuzovat na existenci obřadných obětování Tengri podle ceremonií, které se zachovaly u pozdějších turkických národů Sajanských hor a Altaje. Tyto obřady svědčí o přítomnosti kultu Nebe. Jako konkrétní příklad podle Abajeva může sloužit tuvinský šamanský obřad „osvícení nebe“ („deer-dagyrr“), který popisuje ve své práci *Triadičnyje obrazy v religiozno-mifologičeskich predstavlenijach tuvincev* filoložka Ludmila Mižit (Mižit, 2002).

Podle Lva Gumil'ova, byl obřad přinášení oběti Nebi na konci 19. století popsán u Kačinců (jedna z etnických skupin Chakasů). Tento obřad spočíval ve společných modlitbách, obětování berana a úlitbou kumysu, mléka, ajranu a masného vývaru. Objekty obřadu byly nebe a slunce. (Gumil'ov, 1967).

5. Ajupov N., (2012). *Tengrianstvo kak otkrytoje mirovozzrjenije*. Almaty: KIE. S. 28.

Gumiljov také upozorňuje na to, že tento obřad probíhal bez šamana, což svědčí o skutečnosti, že tento kult neměl nic společného s duchy zemřelých anebo tradičními duchy (Gumiljov, 1967). Lze předpokládat, že tengrismus alespoň v počátečním období nezahrnoval žádné šamanské prvky: na obřadech se nepodílela žádná specifická osoba (šaman). Přesto nelze přesně určit, kdy se na tomto území objevil první šaman, a je možné, že po dlouhé době tengrismus a šamanismus existovaly vedle sebe a navzájem splývaly.

Spojitosť kultu Tengri s šamanismem je těžko prokazatelná, a jediný univerzální názor v tomto případě neexistuje. Například, odborník na náboženství turkických národů Aleksejev a odborník na tzv. bílý šamanismus Dugarov se shodují v tom, že kult Nebe nemá nic společného s tím, co dnes nazýváme šamanismem (Konovalov, 2011:342). Naopak, religionista Michailov a historik Konovalov pohlíží na tengrismus jako na součást celého šamanského komplexu, jako nejvyšší stupeň polyteistické hierarchie božstev Horního světa (Konovalov, 2011: 342).

Přestože Nebe je zřejmě nejvyšším božstvem v představách turkických národů, nelze říct, že bylo jediným. Například, „Tajná kronika Mongolů“, kterou ve svých pracích uvádí Gumiljov, svědčí o přítomnosti jiných božstev kromě nejvyššího Tengri: je zmiňovaná také Země – Etugen. Ovšem Nebe asi bylo uctíváno více než Země, protože Nebe pořád je zmiňováno bez Země, ovšem Země bez Nebe nikoli (Gumiljov, 1974).

Lze říct, že turkické národy, alespoň některé, také rozlišovaly materiální oblohu a božstvo-nebe. O tom se také zmiňuje Gumiljov ve svém „Hledání vymyšlené říše“: „*V „Tajné kronice“ se tento bůh nazývá Věčným nebem. Mongolové rozeznávali materiální „modré“ nebe a duchovní „věčné nebe“⁶.*

Toto rozlišení může souviset i se zřejmě pozdějšími představami mongolských kočovnických etnik o fyzickém a duchovním rozdělení nebeské oblohy na vrstvy. Termínem „tengeri“ se pak začala označovat celá třída nebeských božstev, která obývala 17 nebí a 33 říší, každá z nich měla svého vládce – Chana Tengeri (Abajeva, 1991). Podle odbornice Abajevé burjatská tradiční mytologie zahrnuje 99 tengrií, z nichž je 55 „světých“ – hodných, západních – a 44 „temných“ – špatných, východních. Tyto tengrie neustále proti sobě bojují (Abajeva, 1991).

---

6. Gumiljov, L., (1974). Hledání vymyšlené říše. Praha: Mladá fronta. S. 138.

Později každému z tengriů byla přiřazena určitá specializace (například obranná funkce, léčebná magie atd.). Z některých tengriů se stali lokální duchové-vládcové anebo patroni konkrétních rodů (Abajeva. 1991). Eva Jane Fridman, s odkazem na S. Baldajeva, uvádí, že každý burjatský kmen (rod) má vlastního předka – tengri (božstvo)...⁷. Podle Baldajeva rodoví patroni tengri byli následující: Echirit, Chuche Muche Tengri (večerní modré nebe), Bulagat, Budurgui Sagaan Tengri (patron sněhu), Chongodor, Uurag Saagan Tengri, Chori, Sachulgaan Sagaan Tengri (patron nebezpečí a blesku) (Fridman, 1999: 51).

---

7. Fridman, E., (1999). Buryat Shamanism : Home and Hearth – A Territorialism of the Spirit. *Anthropology of Consciousness*, 10 (4). S. 51.

5. Světová hora a světový strom v šamanské a buddhistické kosmologii

S uctíváním nebeské oblohy, slunce, měsíce, případně i blesku může souviset i kult hor, jenž se zřejmě v duchovní kultuře Burjatů objevuje později. Tuto souvislost by bylo možné logicky vysvětlit skutečností, že v obou případech (hora a nebe) se jednalo o výšku, a hory se tak pro člověka zdály být nejbližšími objekty k nebeským božstvům, možná se jevily i jako prostředníci mezi nebem a zemí případně cestou, kterou tato božstva mohla sejít dolů. V případě vysokých hor, jejichž vrchol se většinou skrývá za mraky, skutečně mohlo jít o víru v jakousi cestu do nebe.

O uctívání hor jako prostředníků mezi posvátným a profánním píše ve své práci *Kult gor a buddizim v Burjatii* Lubov Abajeva. Podle ní byla důležitá role hory u archaických kultur podmíněna skutečností, že umožňovala interakci člověka s kosmickými silami (Abajeva, 1991: 44).

Podle Abajevé tyto představy o horách odpovídají archaickým představám indoevropských etnik o „světové hoře“ jako o „ose vesmíru“, axis mundi, již spojuje země a nebe a kolem které se rozkládá celý vesmír (Abajeva, 1991: 45).

V lamaistické mytologii se vyskytuje světová hora (Suméru) jako hlavní element buddhistického vesmíru. Obvykle je v lamaismu Suméru představována jako obrovská pyramida, obklopená sedmi řetězy hor, mezi nimiž je moře. Každá strana pyramidy má určitou barevnou charakteristiku: jih – modrá, západ – červená, sever – žlutá, východ – bílá (Abajeva, 1991: 47).

Abajeva poukazuje na skutečnost, že početné informace svědčí o tom, že i Burjati sdíleli nejdůležitější prvky této kosmologické představy, a to ještě předtím, než na jejich území začal pronikat buddhismus. Dokonce v burjatské mytologii najdeme analogický popis světa, ve kterém je použitý i název Suméru v jeho burjatské variantě – Sumber-uula (Abajeva, 1991: 47). Suméru se také zmiňuje v některých burjatských obřadních písních – například během obřadu uctívání rodového ongonu v období novoročního burjatského svátku sagaalgaň v ulusu Gutaj v Bičurském kraje Burjatska (Očirova, 1981: 78).

Kromě světové hory plní stejnou funkci vesmírné osy i světový strom – pojmy hory a stromu se v tomto případě většinou prolínají a střídají se.

Pozdější modifikací tohoto stromu může být šamanský strom, jenž zaujímá významné místo v šamanské kosmologii (Abajeva, 1991: 49). Světový strom v burjatské mytologii sloužil jako kostra kosmologické struktury: jeho kořeny označovaly podzemní (dolní) svět, kmen – pozemský (střední) svět, koruna byla symbolem nebeského anebo horního světa (Žukovskaja, 1977: 36).

Podle Eliadeho, roli světového stromu anebo osu vesmíru u Burjatů hraje bříza: během rituálů na ni vlezle šaman a tímto podnikne extatickou cestu do Nebe (Eliade, 1997: 54).

Podle Abajevé kult šamanského stromu, který vychází jak z obrazu světového stromu, tak i světové hory, se transformoval v rozšířený kult posvátných stromů, který byl spojen s kultem „vládců“ místnosti a také s kultem posvátných hor (Abajeva, 1991: 56). Stejně tak z uctívání světové hory/stromu vycházejí stavby „obo“, kterým je věnována značná část mé práce.

Konstrukci buddhistické stupy lze také interpretovat jako model světového stromu, ve kterém základ symbolizuje dolní svět a kopule – nebe. Špička na kopuli může být chápána jako vesmírná osa (Žukovskaja, 1997: 42).

Představa o světovém stromě existuje u mnoha přírodních národů nezávisle na skutečnosti, jaké území obývají: lze se s ní setkat v skandinávské, staroruské či mayské kosmologii a mnoha dalších. S největší pravděpodobností jde v případě tohoto kosmologického atributu o univerzální archetyp, který vznikl polygeneticky. Ovšem v případě burjatské a tibetské lamaistické kosmologie lze uvažovat o jisté synkrezi představy o vesmírném stromě, jelikož názvy a popisy tohoto stromu se navzájem příliš podobají.

Abajeva toto považuje za důkaz o přímém vlivu tibetských etnik na „nejsevernější okraje mongolského světa“, území obývané Burjaty ještě v předbuddhistickém období (Abajeva, 1991: 51).

6. Burjatský šamanismus

Jak píše Natalija Žukovskaja ve své práci *Buddizm i šamanizm kak faktory formirovanija burjatskogo mentaliteta*, šamanismus se na území Burjatska objevuje v době, když Burjaté ještě nebyli jediným etnikem (to jest přibližně v 18. století – Žukovskaja, 2013: 15).

Podle Marka Havlíčka „*Struktura a kosmologie tradičního burjatského šamanismu je bohatá a složitá, což je také jeden z rozdílů oproti šamanistickým systémům jiných národů na Sibiři*“⁸. Tato složitost podle autora souvisí se sociální strukturou Burjatů, která je mnohem diferencovanější v porovnání s jinými sibiřskými etniky (Havlíček, 2007: 43).

Kosmologicky je šamanský svět Burjatů rozdělen jako ve většině šamanských společností do tří sfér: horní svět, obývaný nebeskými božstvy (tengrijí), střední svět, jenž patří lidem, a dolní, jenž je říší mytických podzemních tvorů (Erlik chan).

Poměrně důležitou roli v burjatské kosmologii pak hrají nojonové – synové božských tengrijů, mocní duchové, kteří sešli z nebe na zem, aby vládli lidem a zvolili si jako domov různá místa. Jedním z těchto nojonů je například Chan Choto baabaj, mytický vládce Olchonu (Volkov, 2014: 26). Podle různých pramenů je těchto nojonů 11 či 13.

Výrazným prvkem burjatského šamanismu je podle Mircea Eliade dualismus, který se projevuje především v rozdělení na bílé šamany (saganibo) a černé šamany (charainbo). Bílí šamani jsou v kontaktu s božstvy, zatímco černí s duchy. Také existuje rozdělení na černé a bílé chany – polobožstva, která bojují proti sobě (Eliade, 2004).

Rozdíl mezi těmito skupinami šamanů se projevuje také v tom, že černý šaman během transu navštěvuje podzemí, zatímco bílý šaman cestuje do nebeského světa. Existují také šamani smíšeného typu, kteří jsou schopni využívat jak první, tak druhé. Na značné rozdíly mezi bílými a černými šamany ukazuje také Alexandra Wierucka (Wierucka, 2013: 105).

K výrazným prvkům burjatského šamanismu patří také kovářské kulty, které jsou dnes spojené především s uctíváním předků kovářských rodů (Tsydenov, 2012: 242). Na kovářství se v burjatském šamanismu pohlíží nejenom jako na řemeslo, ale i v širším smyslu, jako na umění proměny jakékoli sféry materiálního světa (Tsydenov, 2012: 242).

---

8. Havlíček, M., (2007). *Burjatský šamanismus*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. S. 42

Od roku 1920 byl šamanismus na území Sovětského svazu zakázán. Šamani nesměli provádět obřady a byly jim zabaveny předměty, mající „magickou“ moc. Také šamani samotní byli často posláni do vězení, či dokonce popraveni (Wierucka,2013). Samozřejmě šamanské praktiky ve skutečnosti přerušeny nebyly – byly pouze oslabeny a praktikovaly se ilegálně . Ředitel současné šamanské organizace „Boo murgel“ v Ulan-Ude Boris Bazarov vzpomíná, že „V Echiritech, Priangarje, na Olchonu, v Barguzinském a Kabanském kraji, v Tunkinské dolině, v horské Zakamně se dochovaly ústní tradice a rituály, tam se šamanské tailagany obřady uctívání kovářských měchů nepřerušovaly. Tyto rituály se prováděly ve velkém tajemství od úředníků, tajilo se i od sousedů“⁹.

Odbornice na historii a kulturu Burjatska Marina Sodnompilova ve své práci *Ključevyje šamanskije kul'ty zapadnych burjat v strukture prostranstva žizněoběspěčenija* (The Western Buryat Shamanic Key Cults in the Structure of Life Support Space) poukazuje na jakési náboženské či duchovní znovuzrození šamanismu. Přitom na tento aspekt pohlíží jako na jednu z variant znovuzrození národní kultury (Sodnompilova, 2010: 3). „Náboženská situace v etnickém Burjatsku se dnes charakterizuje rekonstrukcí kolektivních a individuálních obřadů, znovustvořením praxe iniciace šamanů, rekonstrukcí starých svatých atd.“¹⁰.

Jednou z nejznámějších organizací v současnosti, která se zabývá se šamanismem v Burjatsku, je „Tengeri“ se sídlem v Ulan-Ude. „Tengeri“ spojuje všechny zájemce o šamanskou kulturu a pořádá otevřené tailagany. Vcelku podrobně se aktivitami Tengeri zabývá kolektivní práce *Finding “Their Own”. Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude* od autorů J. Quijada, K. Grabera a E. Stephena. Podle nich je „Tengeri“ nejuznávanějším oficiálním střediskem šamanismu v burjatském hlavním městě: „Ačkoli v Ulan-Ude je několik registrovaných šamanských organizací s vlastními kancelářemi, v roce 2012, kdybyste se zeptali v taxi na “šamanské centrum”, řidič by vás nepochybně dovezl do “Tengeri”“¹¹.

---

9. Bazarov, B., (2000). *Tainstva i praktika šamanizma*. Ulan-Ude: Burajad unen. S. 10.

10. Sodnompilova M. Ključevyje šamanskije kul'ty zapadnych burjat v strukture prostranstva žizněoběspěčenija. *Religiověděnija* 2010, №3. S. 3.

11. Quijada J., Graber K., Stephen E., (2015). Finding “Their Own”. *Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude. Problems of Post-Communism*,(62),258–272. S. 260.

O vybraných obřadech, v současnosti prováděných v Burjatsku organizací „Tengeri“, píše ve svém odborném článku *On the Some Rites in the Modern Buryat Shamanism* J. Tsydenov. Autor popisuje rituály uctívání kovářských božstev, místních božstev, božstev ohně a vody, ale také léčitelské rituály a obřady spojené s lidskou duší. Některé z těchto obřadů jsou synkretizované a vrátím se k nim v kapitole **Synkretismus uctívání mytických postav.**

7. Burjatský buddhismus

O historickém vývoji buddhismu na území Burjatska poměrně podrobně píše ve své práci *Buddizm v občestevěnných i političeskich processach Mongolii i Burjatii* ruský sinolog Leonid Jangutov. Podle něj přichází mongolský buddhismus do Burjatska ještě během siungnuské periody. Avšak počátek jeho posílení a konečné seburčení sahá do 16. století, do období vlády Altan-chana (1507 až 1582) (Jangutov, 2012: 20).

Burjatské obyvatelstvo bylo od Mongolska odděleno smlouvou o ustanovení hranic mezi Ruským impériem a impériem dynastie Čching v roce 1727. Avšak obchodní, kulturní a příbuzenské kontakty Mongolska a Burjatska zůstaly a v 18. století začínají na území Burjatska přicházet misionáři-lamové z Mongolska a Tibetu. (Jangutov 2012: 26).

Proces šíření buddhismu mezi Burjaty je také zmiňován v pracích odborníků v 17. a 18. století, především těch, kteří pozorovali život a bytí tohoto etnika – například Peter Simon Pallas. O něm píše Sesegma Žambalova ve své práci *Profannyj i sakral'nyj miry ol'chonskich burjat (XIX – XX vv.)*: „Pallas, když shrnuje své zážitky z průjezdu chorinskou stepí, vyznačuje, že většina Chorinců jsou zatím šamanisté, ale lamaistické duchovenstvo se snaží zvětšit pomocí nich množství svých příslušníků“¹². Také podle svědectví cestovatele Johanna Gottliba Georgi praktikovali bohatí lidé spolu s šamanskými obřady pomocí lamů buddhistické bohoslužby (Žambalova, 2000: 230).

Je pravděpodobné, že úspěšné šíření buddhismu v Burjatsku bylo v mnohém způsobeno jeho ideologickým významem mezi burjatskými rody, které byly podřízeny carské vládě a do mongolského světa už nepatřily. Buddhismus se tak stal faktorem jejich konsolidace, a také duchovní a kulturní spojkou s jimi příbuznými kmeny, které zůstaly na druhé straně hranice.

Avšak svou roli v šíření buddhismu sehrála i řada jiných faktorů. Podle Jangutova byl nejdůležitějším z nich politický význam buddhismu: carští úředníci ho použili jako prostředek pro upevnění svých pozic v tomto regionu (Jangutov, 2012: 26).

Marek Havlíček ve své disertační práci *Burjatský šamanismus* poukazuje na skutečnost, že konverze k buddhismu byla často podmíněná i ekonomickými výhodami (Havlíček, 2007: 84).

---

12. Žambalova, S. (2000: 228). *Profannyj i sakral'nyj miry ol'chonskich burjat (XIX - XX vv.)*. Novosibirsk: Nauka. S. 230.

V první polovině 18. století byl v Burjatsku vybudován první *dacan*, což je kombinace buddhistického kláštera a univerzity. Tímto dacanem byl pravděpodobně Congol'skij dacan, založený mezi roky 1738 a 1741 ve vesnici Muroči nedaleko města Kjachta¹³ (viz obr. 2).

Gerasimova ve své práci *Tibětojazyčnyje obrjadniki lamaizirovannogo kul'ta šamanskich predkov* uvádí, že lamaistické duchovenstvo se chovalo vůči šamanismu vcelku negativně: lamové usilovali o konec provozování šamanských obřadů, pálili šamanské kultovní atributy a zakazovali přinášet oběti šamanským předkům (Gerasimova, 1981: 26).

Nicméně od roku 1838 byl lamaismus na území Ruska sám pronásledován – carští úředníci si uvědomili, že buddhismus může být pro christianizaci místního obyvatelstva dokonce nebezpečnější než šamanismus. V roce 1853 pod vedením tehdejšího irkutského generálního gubernátora Siněľnikova zlikvidovala policie 242 obo a 129 bumchanů (Gerasimova, 1981: 37). Tato poměrně velká čísla svědčí o skutečnosti, že v tomto období už byl buddhismus na území Ruska značně rozšířen.

Postupně lamaismus změnil svoji strategii – místo násilného šíření a zakazování začal asimilovat místní pohanské a šamanské kultury, mýty a posvátná místa: „*Lamaistická církev asimilovala klíčové, sociálně významné kultury, spojené se základními zájmy lidského života*“¹⁴.

Burjatský buddhismus je v současnosti považován za nejsevernější směr buddhismu – směr mahájána, který vznikl v Tibetu na konci 14. století a byl pojmenován „gelugpa“ nebo „škola žlutých čepic“ (Abajeva, 1991). Avšak bylo by chybou tvrdit, že se na území Burjatska nevyskytují jiné buddhistické školy. Natalie Žukovskaja píše o několika neúspěšných pokusech vytvoření tantristické školy ve 20. letech 20. století, a také o poměrně nedávných komunitách tibetského buddhismu Karma Kagjü, Ňingmapa a Dzogčhen, které se objevily na území Burjatska (Žukovskaja, 2008: 29). Lze však doložit, že burjatský buddhismus je dnes „monopolizován“ školou Gelugpa.

---

13. Žamsujeva D., (2009). Congo(lskij dacan. Istoričeskaja encyklopědija Sibiri. Dostupné z: http://irkipedia.ru/content/congol'skij_dacan_istoričeskaja_enciklopědija_sibiri_2009

14. Gerasimova K. M. (1981). *Buddizm i tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii*. Novosibirsk: Nauka. S. 36.

8. Vzájemné ovlivňování šamanismu a buddhismu

Polská odbornice z Gdaňské univerzity Alexandra Wierucka ve své práci *Modern forms of Buryat shaman activity on the Olkhon Island* píše: „O burjatském šamanismu nemůžeme uvažovat bez zmínění jedné z forem buddhismu, která je nazývána lamaismus. Forma burjatského šamanismu je výsledkem vzájemného ovlivňování těchto dvou náboženských systémů“¹⁵.

Šamanismus bych nenazývala náboženským systémem, je spíše archaickým předchůdcem náboženství, jelikož se nejedná o instituci. Můžeme ho určit jako způsob komunikace s nadpřirozeným, anebo použít Eliadovou definici „archaická technika extáze“.

Jinak je pravda, že většina současných historických šamanských posvátných míst v Burjatsku a v okolí jezera Bajkal je dnes využívána také buddhisty a je přeměněna na buddhistické svatyně. Stejně tak některé původně šamanské obřady a mýty se postupně objevily v burjatském buddhismu, proto tady můžeme mluvit o výrazné synkrezi – pochopitelně jde o ovlivňování *vzájemné*.

Stejně tak jako Wierucka posuzuje synkrezi burjatského šamanismu a buddhismu Natalie Žukovská. Podle ní není možné studovat kulturu burjatského šamanismu odděleně od burjatského buddhismu, protože šamanská a pohanská mentální složka v tomto prostředí se spojila s buddhismem příliš dávno a vytvořila zvláštní obřadní komplex, ve kterém se časem promíchalo všechno (Žukovskaja, 2013: 48).

Nicméně dodnes existují v burjatském šamanismu prvky, které zřejmě nebyly ovlivněny buddhismem (např. rodové obřady uctívání předků „utcha“), stejně jako burjatský buddhismus má své vlastní obřady a svatyně, které nemají nic společného s šamanismem (např. sakrální kámen bohyně Janžimy v Barguzinském kraji Burjatska, kde předpokladem ke kultu se stal nález sošky Janžimy v roce 1996 (Lygdenova 2015 (1), 60).

Proto se domnívám, že se jedná o dva zcela odlišně fungující duchovní systémy v Burjatsku, které mají pouze některou společnou složku.

---

15. Wierucka A. (2013). Modern forms of Buryat shaman activity on the Olkhon Island. *Anthropological Notebooks*, 19(3), s. 105.

Je zajímavé, že synkreze šamanismu a buddhismu je podle Žukovské podmíněná jeho kulturně-ekologickým prostorem. Je to přirozený duchovní systém, který většina Burjatů vnímá jako něco samozřejmého (Žukovskaja, 2013: 48).

O tomto tvrzení jsem se také ujistila během krátkodobého terénního výzkumu ve vesnici Černorud v Olchonském kraji v červenci 2015. Mluvila jsem s místní respondentkou, vnučkou již zesnulého, významného místního šamana. Nesouhlasí s názorem, že by šlo o výraznou synkrezi šamanismu a buddhismu – současný šamanismus prý funguje nezávisle na jiných náboženstvích. O sobě říká, že vyznává pohanství a svou pozornost věnuje především k uctívání přírodních sil. Nicméně účastní se také veškerých šamanských obřadů a svátků, které se věnují uctívání rodových předků. Buddhismus podle svého oficiálního postoje toleruje, avšak do jisté míry: když se její dcera provdala za buddhistu, byla respondentka zklamaná a dodnes je vůči svému zeti značně nedůvěřivá¹⁶.

Konkrétní burjatský rod může mít jak vlastní šamanská, tak lamaistická a smíšená kultovní místa. Například G. Očirova zmiňuje ve své práci *Šamanistický kult Gutaj n-baabaja*, věnované obyvatelstvu ulusu Gutaj Bičurského kraje Burjatska. Místní burjatský rod Gučiti měl vlastní lamaistická kultovní místa: Chundelenej obo a Muchar chada, a zároveň šamanská místa: hory Nadarjchan a Gurban tolgoj. Přičemž na hoře Gurban tolgoj se nacházelo i lamaistické kultovní místo, totiž na jedné hoře se prováděly jak buddhistické, tak šamanské obřady (Očirova, 1981: 73). Tento případ není v Burjatsku ojedinělý – například hora Bucha-nojon s nádherným mramorovým vrcholkem v Tunkinské dolině se stala posvátným místem nejen pro šamanisty a buddhisty, ale i pro křesťany. Na vrcholu hory byly v 19. století postaveny buddhistický bumchan a pravoslavný kříž.

Nehledě na poměrně význačné splývání buddhistických a šamanských rituálů a mýtů, obyvatelstvo Burjatska se každopádně rozděluje buď na šamanisty, anebo na buddhisty, přičemž někde toto rozdělení může být silnější a někde méně výrazné. Například jak uvádí Sesegma Žambalova, „*Lamaisté Jeravninského kraje (východní Burjatsko) si myslí, že není možné se modlit ke dvěma bohům (dvěma stranám). Toto je podmíněno hloubkovým zakořeněním lamaismu v jejich životním stylu*“¹⁷.

---

16. Respondentka Charmanova Galina, řízený rozhovor, vesnice Černorud, srpen 2015

17. Žambalova, S., (2000). Profannyj i sakral'nyj miry olchonskich burjat (XIX-XX vv.). Novosibirsk: Nauka. S. 244.

Ohledně šamanismu a buddhismu v Burjatsku existuje množství fám, z nichž nejzajímavější popisuje Natal'ja Žukovská. Podle ní po uskutečnění prvního šamanského sympozia na Bajkale v roce 1996 došlo k povodni. Místní obyvatelé rozhodli, že byla vyvolána nedávným shromážděním šamanů. I když šamani prováděli obřady na počest duchů, mohli nevědomě narušit nějaká jejich pravidla, protože sami byli příslušníky jiných krajů. Obyvatelé se obrátili s prosbou o pomoc k hlavnímu buddhistickému klášteru v zemi, k Ivolginskému dacanu. Z dacanu přijelo několik lamů, kteří odsloužili bohoslužbu, a jezero se vrátilo do svých břehů (Žukovskaja, 2014: 69).

9. Synkretismus uctívání mytických postav

Velmi zajímavým rysem burjatského buddhismu je uctívání původně šamanských či pohanských místních božstev a duchů, totiž přijetí těchto postav do rozsáhlého buddhistického panteonu nebo jejich ztotožňování s již existujícími buddhistickými postavami. Toto je asi nejvýraznější příklad synkreze těchto dvou duchovních systémů.

Lamaistická církev se postupně na burjatském území šířila a během toho do svého panteonu zařadila některá lokální božstva. Tyto kulty byly ovšem přizpůsobeny tak, aby zapadly do daného systému, taktéž získaly buddhistický charakter. Ve většině případů buddhisté zařadili do panteonu ty kulty, které byly na burjatském území příliš rozšířené a silné, a proto je buddhistická církev nebyla schopná zcela odmítnout a zakázat. Šamanský obřad uctívání božstva se také měnil a získával univerzálnější lamaistickou formu.

„Standardní forma obřadu zajišťovala postupný přechod od šamanských kultů do lamaistických, protože se zachovávalo spojení se starým kultem, ale zatracovala se paměť o jeho bývalém obsahu“¹⁸. Následující generace místního obyvatelstva už si nepamatovaly detaily šamanského obřadu, mýtu a formy uctívání božstva, ale věřili, že tento lamaistický kult má starobyrou národní tradici (Gerasimova, 1981: 73).

Lamaismus, i když potlačoval místní pohanskou víru, se ukázal jako docela flexibilní duchovní směr. Díky specifické formě lamaistického panteonu, obsahující obrovské množství různých kategorií, do něj lze zahrnout téměř jakékoli božstvo, pokud to bude nutné. Dokonce sami lamaisté občas prováděli obřady uctívání lokálních šamanských a jiných božstev za účelem jejich usmíření. *„V případě zvláštních kalamit lamaisté se modlí k veškeré „čisté“ a „nečisté“ síle tradičních národních pověr. Dokonce v roce 1979 v období velkého sucha burjatští lamové obětovali staroindickým, tibetským, nepálským a mongolským božstvům a duchům“¹⁹. Oběti šamanským božstvům se přinášejí za účelem usmíření božstva a splnění přání obětující osoby. Šamanské duchy přitom dělí na hodné a zlé (Gerasimova, 1981: 114).*

---

18. Gerasimova, K., (1980). *Buddizim i sredněvěkovaja kul'tura narodov Azii*. Novosibirsk: Nauka. S. 73.

19. Gerasimova, K., (1981). *Buddizim i tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii*. Novosibirsk: Nauka. S. 78.

Podle informací Gerasimové z roku 1981, lamaisté v Burjatsku do současnosti užívají tibetsky a mongolsky psané příručky („obřadníky“) u šamanských kultovních míst v Chorinském, Kižinginském, Jeravninském, Bičurském, Zakamenském, Džidinském kraji republiky a v jiných oblastech (Gerasimova, 1981: 112).

9.1. Kult božstev Dalcha

Kult božstev nebo duchů Dalcha, ochraňující lidi, úzce souvisí s kultem oboo. Podrobně o Dalcha píše Ksenija Gerasimova (Gerasimova, 1981). Jménem Dalcha se označují celé početné skupiny božstev, jako 3, 5, 7, 9, 13, 27 Dalcha a některá jiná božstva.

Slovo „dalcha“ je možné přeložit z tibetštiny zhruba jako „božstvo štěstí, blahopřání“ (slovník Rinčena Nomtojeva), anebo „domácí božstva“ (Gerasimova, 1981: 8).

V některých slovnících, například v tibetsko-anglickém slovníku autora Sarat Chandra Das, se slovo „dalcha“ překládá jako „božstvo války“. V původním smyslu však o válku nešlo – je to pozdější modifikace kultu (Gerasimova, 1981: 8).

V Burjatsku se rozšířil zejména kult devíti bratrů Dalcha, právě ve své pozdější „militaristické“ formě – za Dalchu je považován nejstarší bratr, který se zobrazoval ve středu obrázku Dalcha. Ostatních osm bratrů bylo menší postavy a stáli vedle něho. Všichni byli zobrazováni ve výzbroji (Gerasimova, 1981: 7) (viz obr. 3). Tento kult se zřejmě na území Burjatska rozšířil v 19. století (Gerasimova, 1981: 43).

Gerasimová uvádí z burjatského obřadníku informaci neznámého autora jménem Tsultim. Obřadník je sepsán na základě různorodých spisů o Dalcha. Podle tohoto autora se na burjatském území rozšířila tradice obětování devíti bratrům Dalcha, kteří řídí vojsko během boje s nepřáteli. Jsou vykládáni jako ztělesnění Vadžrapáni, jedno z nejznámějších bódhisatvů v mahájánovém buddhismu. Obecně jsou Dalcha ochránci víry, napomáhají míru i shodě ve světě a odstraňují zlo, stvořené nepřátelskými duchy (Gerasimova, 1981: 9).

Dalcha je také spojený s bleskem – Burjaté přinášeli oběti Dalcha, když ve vesnici někdo zemřel následkem úderu blesku. Podle Gerasimové se taková smrt pravděpodobně vykládala jako hněv nebeského Dalchy. *„Předpokládáme, že na úpravě mytologického obrazu 9 Dalcha – nebeských vojevůdců a vojáků – se podílely tradice synkretizovaných kočovnických pověr; zejména náboženské představy o nebeské obloze, blesku a hromu“*²⁰.

20. Gerasimova, K. (1981). *Buddizim i tradicionnyje věrovanija narodov Centralnoj Azii*. Novosoborsk: Nauka. S. 9

Podle Gerasimové je kult Dalcha produktem synkreze předbuddhistických náboženských představ Tibeťanů a jiných turkických národů a buddhismu: „*Kult 9 Dalcha je úzce spojen s počátečními formami náboženství, ale s největší pravděpodobností se zformoval ve výsledku kontaminací tradičních pověr Tibeťanů a turkicko-mongolských národů v průběhu uplatnění buddhismu v duchovní kultuře obyvatelstva kočovnických států a na cestách jeho rozšíření z Indie na Východ*“²¹.

9.2. Chan Choto Baabaj, vládce Olchonu

Podle probuddhistického mýtu, jenž uvádí ve své disertační práci Sesegma Žambalová, Chan Chote Baabaj přebýval na ostrově Olchon a vládl šamanistům. Dozvěděl se ale, že někde na jihu nějaký kazatel převádí lid na jinou víru, a poslal svého syna, aby zjistil, jak to tam vypadá. Syn se proměnil v orla, vydal se na cestu a uviděl, že lidé ve velkém počtu přijímají novou víru. Když se vracel zpátky, ochutnal zdechlinu, a tak se nedokázal proměnit zpátky v člověka. Chan Chote Baabaj proto sám jel na místo, aby potrestal kazatele, který bez jeho povolení převáděl šamanisty na buddhismus. Byl ale ohromen obrazem učitele, ztratil řeč, jeho slova ho přesvědčila a on se mu pokoril. Za to ho buddhista pověřil ochranou buddhistické víry, zařadil ho mezi místní buddhistická božstva a pojmenoval Žamcaranem (Žambalová, 2000: 236). Lamové, obzvláště chorinští, přijížděli na Olchon, aby ho uctili.

Sergej Volkov uvádí jiný mýtus o Chan Choto Baabajevi, také lamaistického původu, ve kterém se postava Chan Chute Baabaj se představuje trochu jinak.

V mýtu se vypráví, že ve skále Šamanka bydlel vládce všech Mongolů Gegen-burchan. Stejně místo se však zalíbilo i Chan Chute-Baabajovi, potomkovi nebeských tengrijů a začal s Gegen-burchanem bojovat. Nikdo z nich ale nemohl zvítězit, a tak se rozhodli o místo losovat – u koho v noci v šálku olchonská půda zčervená, ten bude vládcem Olchonu. Chan Chute-Babaj se probudil jako první, a uviděl, že půda zčervenala v šálku Gegen-burchana. Chan Chute-Babaj vyměnil šálky a takto se stal vládcem Olchonu (Volkov, 2014: 29).

Podle Volkova z této legendy pochází nový, lamaistický název mysu Šamanka – mys Burchan.

---

21. Gerasimova, K. (1981). *Buddizim i tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii*. Novosoborsk: Nauka. S. 10.

9.3. Bucha-nojon baabaj (Býk-pán otec)

Toto božstvo je důležitou postavou v šamanském panteonu některých burjatských rodů. Považuje se například za předka burjatského rodu Bulagatů, zaujímá hlavní místo v souboru náboženských a mytických představ a kultů bajkalských Burjatů. V obřadní šamanské tradici západních Burjatů Bucha-nojon baabaj také vystupuje jako otec a vůdce západních chatů (baruuni chad), obyvatel nebe, kteří jsou považováni za světlá a kladná božstva ochraňující lidi od zlých božstev a s nimi spojených černých šamanů (Konovalov, 2010: 257). Podle autorů kolektivní práce *Ethnic and Cultural Genesis in the Baikal Region (Middle Ages)*, bulagati každoročně pořádali tailagany na počest Bucha-nojona a jeho synů-chatů (Konovalov, 2010: 257). Uctívání západních chatů a Bucha-nojona bylo rozšířeno také u jiné západní etnické skupiny Burjatů – chongodorů (chongoodor), kteří bydlí v Alarském kraji v Irkutské oblasti, Tunkinském, Zakamenském a Oninském kraji Burjatska (Konovalov, 2010: 257).

U tunkinských a zakamenských Burjatů se v 19. a na počátku 20. století uskutečnila lamaizace kultu uctívání Bucha-nojona, jenž byl spojen s obřady, prováděnými u oboo (Konovalov, 2010: 257, podle Gerasimové 1969: 122). Bucha-nojon Babaj byl přijat do buddhistického panteonu jako Rinchen-chan. U obyvatelů Tunkinské doliny se toto božstvo považuje za vládce stejnojmenné hory Bucha-nojon v Tunkinské dolině vedle vesnice Tory (Konovalov, 2010: 257) (viz obr.4). V současnosti se na hoře provádějí jak šamanské tailagany, tak i buddhistické obřady oboo na počest Bucha-nojona (Rinchen-chana).

9.4. Šaman Dajan-derche

Tento synkretizovaný kult je velmi zajímavý především z toho důvodu, že v tomto případě nejde o božstvo, nýbrž o původně lidskou postavu. Můžeme jenom hádat, nakolik je šaman Dajan-derche skutečným hrdinou, avšak předpokládá se, že opravdu existoval. Kult Dajan-derche podrobně rozebírá Ksenija Gerasimová ve své práci *Tibětojazyčnyje obrjadniki lamaizirovannogo kul'ta šamanskich predkov*.

Základem kultu je obraz mocného šamana, proslulého tím, že prováděl krvavé rituály a používal lidské oběti. Pravděpodobně jde o mocného šamana, jehož zabil Čingischán anebo čchingský bogd-chán Edzen-chan. Jménem Dajan-derche se zároveň nazývá obelisk s vyobrazením tohoto šamana, který se nachází na břehu jednoho z přítoků řeky Egín-gol v dnešním Mongolsku. Podle Gerasimové byl tento kámen považován za léčitele, proroka a patrona skutečných šamanů (Gerasimova, 1981: 127).

Překvapivě se kult Dajana-derche rozšířil nejenom v Mongolsku, ale i u sousedních turkických etnických skupin včetně Burjatska, Altaje a Tuvy. Následně byl tento kult lamaizován a Dajan-derche byl zařazen do lamaistického panteonu, do skupiny nebuddhistických božstev, která byla „podřízena“ buddhistům a musela chránit buddhistickou víru (Gerasimova, 1981: 126). V tomto případě lamaisté přijali do svého systému silný šamanský kult, protože se ho zřejmě nebyli schopni zbavit.

V Burjatsku, jak uvádí Gerasimová, kult Dajana-derche existoval zejména v Zakamenském a Tunkinském kraji, přičemž jenom v lamaistické podobě. Místní obyvatelé měli tibetské obřadní texty a lamaistické obrázky Dajana-derche u domácích oltářů (Gerasimova, 1981: 127). Některá vyobrazení Dajana-derche lze dnes vyhledat v Národním muzeu Burjatska v Ulan-Ude.

9.5. Gutaj n-baabaj

Toto božstvo, které v průběhu času získalo jak šamanské, tak buddhistické prvky, je na rozdíl od Chan Choto baabaje nebo Bucha-nojona pouze lokální postavou. Gutaj n-baabaj je příkladem klasického místního božstva, vládce konkrétního kousku území – ulusu Gutaj v Bičurském kraji. Toto božstvo tady uvádím jako zajímavý příklad lokální synkretizované postavy.

Šamanský obřad uctívání Gutaj n-baabaje je velmi dobře popsán v práci G. Očirové *Šamanistický kul't Gutaj n-baabaje*, která je založena na terénním výzkumu v ulusu Gutaj v 70. letech minulého století.

Toto božstvo získalo mezi obyvateli ulusu velmi důležité postavení, proto není překvapivé, že v průběhu času kult Gutaj n-baabaje přijal i některé lamaistické rysy. Očirová ze slov jedné respondentky uvádí, že „...*dříve Gutaj n-baabajovi se modlili stejně, jako během obřadu uctívání kovářským měchům, pomocí ukazováku a prostředníku pravé ruky u čela. Teď se modlí podle lamaistického obyčeje pomocí spojených dlaní*“²².

---

22. Gerasimova, K. (1981). *Buddizim i tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii*. Novosibirsk: Nauka. S. 76.

9.6. Vodní duchové

Vládci vod, v burjatštině „uhan chany“, jsou považováni za produkt tradičních bajkalských šamanských představ (Konovalov, 2010: 209). Podle kosmologických představ, tito duchové zaujímají prostor dolního, pozemního, světa vody až do říše podzemního vládce Erlik-chana (Tsydenov, 2012: 243).

Tito duchové patří ke světlým, hodným božstvům, přinášejícím lidem dobro. (Havlíček, 2007: 45). „*Jsou předmětem modliteb za vláhu a bohatou úrodu, na počátku léta je jim obětován speciální tailagan. Ežinů vod je celkem dvacet sedm, ovšem známá jsou jen jména některých*“²³. Většina těchto božstev je personifikací určité vlastnosti či aspektu vody (Havlíček, 2007: 45).

Avšak v současnosti název „uchan chanové“ platí pouze pro západní Burjaty, kteří nebyli natolik ovlivnění lamaismem. Ve východní části Burjatska jsou tito duchové většinou nazýváni jménem tibetského původu – lusad, které na bajkalské území přišlo spolu s buddhismem (Tsydenov, 2012: 243). Oběti těmto duchům přinášejí jak šamanisté, tak buddhisté.

---

23. Havlíček, M., (2007). Burjatský šamanismus. Praha: Univerzita Karlova v Praze. S 45.

10. Synkretická posvátná místa

10.1. Ostrov Olchon: mys Burchan a ostrov Ogoj

Ostrov **Olchon** je nejznámějším geografickým objektem celého Bajkalského regionu, každoročně přitahuje spoustu turistů a poutníků, příznivců jak šamanismu, tak buddhismu. Domnívám se, že celý ostrov lze vnímat jako synkretizované posvátné místo, i když žádný buddhistický klášter na jeho území doposud není.

Žambalová píše, že „*Má se za to, že tento ostrov zachoval nejvíce „archaickou“ vrstvu burjatské kultury, a mnoho Burjatů, bez ohledu na jejich náboženství, vydávají se na pouť na ostrov*“²⁴. V roce 1993 se shromáždili nejuznávanější šamani Burjatska, mezi které patří N. Stěpanova, S. Bairov a další, na ostrově za účelem tailaganu a oficiálně prohlásili Olchon nejdůležitějším „rituálním střediskem panmongolského a středoasijského významu“ (Bernstein, 2008: 28). V současnosti se na ostrově pravidelně provádějí šamanské tailagany.

Za nejposvátnější místo na Olchonu se považuje **skála Šamanka, neboli mys Burchan** (viz obr. 5). Tento mys je především znám jako místo lokalizace vládce Olchonu, Chan Choto Babaje (viz kapitola Synkretismus uctívání lokálních božstev a duchů). Nicméně v 19. století byl tento mys lamaizován: podle svědectví Karla Rittera a Vladimira Obručeva se v jeskyni už v tuto dobu nacházely lamaistické předměty: ikony, khatagy (rituální šály), obětní misky a nádoby (Žambalova, 2000: 236). V současnosti jsou skála a jeskyně uctívány jak šamanisty, tak buddhisty z celého Burjatska.

První buddhistické stavby na Olchonu se objevily docela pozdě – v letech 1910 až 1920. Byly to tzv. *bumchany*, buddhistické kapličky, postavené vedle ulusů Charanci a Ulan-Chužir. Poté byl v roce 1923 vedle vesnice Charanci vybudován dugan, ve kterém sloužilo pět lamů. Avšak tyto náboženské stavby existovaly jenom do roku 1930, poté byly opouštěny (Volkov, 2014: 85).

Přestože se lamům nepodařilo zachovat buddhistické stavby na Olchonu, v roce 2005 dokázali vybudovat buddhistickou stupu na malém, neobydleném ostrůvku vedle Ogoj (původní název – Ugungoj – v burjatštině „bez vody“, „suchý“) vedle Olchonu.

---

24. Bernstein, A., (2008). *Remapping Sacred Landscapes: Shamanic Tourism and Cultural Production on the Olkhon Island*. Sibirica. S. 28.

V současnosti je tato buddhistická stavba jedním z nejnavštěvovanějších objektů olchonského území a jedním z jeho symbolů (viz obr. 6). Podle Volkova, stupa byla postavena navzdory protestům olchonských šamanů (Volkov, 2014: 86).

Ogojská stupa patří ke druhu stup osvícení, což je nejdůležitější z osmi druhů těchto buddhistických objektů. Má uvnitř různé buddhistické relikvie a bronzovou sošku dákyňě Troma Nagmo, která je v tibetském buddhismu považována za matku všech Buddha.

10.2. Jezero Bajkal

Toto obrovské, nejhlubší jezero na světě bylo vždy v dějinách obdivováno a uctíváno různými národy. Co se týče původních obyvatelů Bajkalu, o tom se vedou spory. Burjaté zřejmě přišli na pobřeží Bajkalu poměrně pozdě – ještě v 18. století většina bajkalského území byla obývaná Tungusy (Tivaněnko, 2012: 19). První kulturou, která na pobřeží Bajkalu zanechala stopy své existence, se stala takzvaná kurumčinská kultura, datována do 6. až 10. století n. l. Naleziště této kultury se nachází na obou pobřežích Bajkalu a na ostrově Olchon (Volkov, 2012: 61).

Dnes je Bajkal obýván převážně Burjaty, Rusy a v severních oblastech také Evenky. Burjatské etnikum toto jezero považuje za svoji svatyni. „*Burjaté, kteří se dříve usídlovali přímo na pobřeží Bajkalu (tunkinští, barguzinští), a ti, kteří doted' u Bajkalu bydlí (olchonští, kabanští), a také ti, kteří se nacházejí ve vzdálenosti do 500 kilometrů (chorinští, kižinginští, selenginští, aginští atd), nezávisle na vzdálenosti považují Bajkal za svou pravlast, sakrální objekt uctívání*“²⁵

S příchodem buddhismu se stal Bajkal buddhistickou svatyní: na jeho březích v různých oblastech Předbajkalského a Zabajkalského kraje se provádějí společné buddhistické meditace a obřady, jelikož lidé věří, že jezero je nevyčerpatelným pramenem mocné energie. Meditace a obřadní koupání v Bajkalu se například provádějí v březnu na ostrově Olchon²⁶.

---

25. Žambalova, S., (2000). *Profannyj i sakral'nyj miry ol'chonskich burjat (XIX-XX vv.)*. Novosibirsk: Nauka.

26. Vlastní terénní výzkum, červenec 2015, ostrov Olchon. S. 191

11. Synkretismus kultu oboo

Oboo (v tibetštině lhatce nebo lorcze) je posvátné místo, u kterého se provádějí obřady na počest lokálních božstev, vládců (ežinů) místnosti (viz. obr. 7). Tato posvátná místa představuje většinou pahorek z kamenů nebo strom a jsou zdobí je různobarevné pásky zejména modré, bílé nebo žluté barvy. Tyto kameny, pásky anebo vlajky jsou dary místním božstvům a jsou většinou doplněny mincemi, sirkami, bonbony a jinými předměty, které by nezavěšený pozorovatel mohl vnímat jako obyčejný odpad.

Vedou se spory o tom, zda budování oboo patří k šamanským a předšamanským tradicím, nebo je prvkem, který přinesl teprve buddhismus. Podle Gerasimové, například platí první varianta: „*Většina takových kultovních míst má šamanistickým některá i předšamanistický původ, což bylo zkoumáno a zjištěno díky terénní práci v Tunkinském, Barguzinském, Chorinském, Kižinginském, Jeravninském, Zakamenském, Bičurském, Kjachtinském kraji Burjatska*“²⁷. Podle Gerasimové, kult lokálních božstev, vládců hor, skal, řek, jezer a pramenů existoval u všech etnických skupin Asie (Gerasimova, 1980: 76).

Oboo je většinou pozoruhodné, něčím neobvyklé místo v přírodě: většinou je můžeme vidět v horských sedlech, na vrcholech hor a kopců, v průsmycích silnic. Výběr těchto míst je pochopitelný: pro provádění šamanských obřadů byla vždy vybírána zvláštní geografická poloha, jejíž atmosféra měla zvýšit efekt působení rituálu (Aldhouse-Green, 2005: 15). Stejně tak Marek Havlíček píše, že „*Čím dominantnější nebo výraznější je daný prvek v krajině, tím větší úctě se těší*“²⁸

V současnosti lze oboo vyhledat nejenom v Burjatsku, ale i v jiných částech Sibiře: na Altaji, v Tuvě, Jakutsku atd.

Slovem oboo se zároveň označují obřady, prováděné u těchto posvátných míst, přičemž jsou podobné typickým burjatským šamanským tailaganům – rodovým obřadům, u kterých se setkávají všichni členové rodiny jednou za rok, aby provedli obětování svým předkům.

---

27. Gerasimova, K., (1980). *Buddizim i srjedněvěkovaja kul'tura narodov Central'noj Azii*. Novosibirsk: Nauka. S. 81.

28. Havlíček, M., (2007). S. 42. *Burjatský šamanismus*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. S. 42

Tato událost je pro členy rodu velmi důležitá. V kolektivní práci *Finding "Their Own": Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude* autoři poukazují na skutečnost, že mnoho současných Burjatů považuje návštěvu rodového tailaganu zároveň za rodinnou povinnost a něco, co dělá účastníka „více Burjatem“ (Quijada, Graber, Stephen, 2015). Ukazují také na spojení tailagana a oboo, které zaznělo ještě v pracích Caroline Humphrey: „(Humphrey) ukazuje na to, že termín tailagan byl většinou používán mezi západními Burjaty, když východní Burjaté, kteří byli převážně buddhisty, vyměnili tailagan na rodový obřad oboo, jenž byl často řízen lamou. Nicméně, princip obřadu, který spočívá v tom, že příslušníci rodu často přijíždějí z obrovské dálky na území předků, aby navštívili rituál, jenž je definuje jako členy příbuzenské skupiny – platí v obou případech“²⁹.

Stejně tak Tsydenov píše, že v současnosti obřad oboo je velmi zřídka prováděn šamany: především je to „specializace“ lamů (Tsydenov, 2012: 244).

Obřady oboo, věnované lokálním božstvům, jsou velmi rozmanité a většinou je jejich účelem nikoli uctívání božstva, nýbrž získání jeho přízně. Oběti ežinům se přinášejí především pro vyřešení všedních problémů, vyskytujících se ve sféře zemědělství, obchodu, cestování atd. (Tsydenov, 2012: 244). Ežiny jsou považováni za vcelku vlivná božstva a jejich kult je v Burjatsku velice populární hlavně díky tomu, že může být snadno proveden na místě. Velmi zřídka burjatské auto nezastaví v průsmyku silnice u oboo: i když spěchá, většinou se zastaví alespoň na chvíli. Velice zjednodušená verze rituálu uctívání ducha může mít formu obětování jídla či pití (zpravidla alkoholu) nebo mince. Během cesty může burjatské auto potkat několik oboo a u každého se zastaví. Tento obyčej je rozšířen i mezi ruskými obyvateli Burjatska a nabývá čím dál více rysy kulturní tradice.

Alexandra Wierucka píše, že význam rituálu obětování u oboo se liší u buddhistů a šamanistů, i když jeho průběh vypadá stejně v obou případech: „*Lamaismus předpokládá, že oběti jsou projevem lásky k božstvu, dobrých citů vůči němu. V šamanismu je oběť výrazem strachu poškození, které může učinit nespokojený duch*“³⁰.

---

29. Quijada, J. B., Graber, K. E., Stephen, E. (2015). Finding "Their Own": Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude. *Problems of Post-Communism*,(62),258–272. S. 263.

30. Wierucka, A., (2003). Modern forms of Buryat shaman activity on the Olkhon island. *Anthropological notebooks* 19 (3),101–119. S. 106.

Kult oboo podle Gerasimové neexistuje odděleně od kultů „místních vládců“, ežinů, kterým je věnována příští kapitola. Oboo je především kultovní místo, u kterého se uskutečňují obřady na počest různorodých božstev (Gerasimova, 1980: 76).

Přísná a složitá pravidla budování oboo a jejich klasifikace byla popsána v tibetském traktátu Sumathi Mani Pradžni z 19. století. Kratší výklad pravidel z tohoto traktátu uvádí Alexej Vasiljevič Tivaněnko ve své práci *Drjevnije svjatišja Vostočnoj Sibiri* (1994). Ksenija Gerasimova uvádí také klasifikaci oboo, která zahrnuje čtyři typy těchto posvátných staveb, které se liší podle významu a místa budování.

Existuje také pátý typ tibetských oboo, který stojí odděleně od prvních čtyř. Tento pozdější typ, jenž je v traktátu nazýván „oobo hněvivého (vládce) a 13 malých oboo“, se rozšířil v Burjatsku v druhé polovině 19. století. Je neoddělitelně spojen s kultem devíti bratrů-Dalcha, kterým je věnována další část práce – právě u tohoto typu oboo se čtou povinné modlitby a slavnostní zpěvy na počest Dalcha (Gerasimova 1981: 18).

12. Synkretismus uctívání ongonů

Pojem ongon má v burjatské kultuře několik interpretací. Především je to atribut materiální kultury: zobrazení rodového předka. Přesto se ongony nazývají nejenom obrázky, ale i samotní duchové předků, a také rodové talismany.

Ongony byly především talismanem, patronem, materiální svatyní konkrétního burjatského rodu. Zelenin ve své práci *Kul't ongona v Sibiri. Pěrježitki totemizma* píše, že "... je očividné, že spojení ongonů s rody bylo velmi hloubokým a starým"³¹.

Ongon většinou má zoomorfní rysy. Například, nejpopulárnějším u Burjatů, podle Abajevé, byl ongon, mající nějaké rysy zajíce: zobrazení tohoto zvířete anebo jeho kožku jako atribut. U zabajkalských Burjatů existovaly následující „zaječí“ ongony: šandagata („mající zajíce“, pro dobré hospodaření), šandagan teebi („babička zajíc“, proti nemoci očí a zubů), ongon v podobě zaječí kožky zachraňoval kojence, lovecký ongon, nazývaný Anda-bar byl také ze zaječí kožky (Abajeva, 1991: 66).

Ongonem většinou může být zobrazení mytických předků-zvířat. Avšak existují i antropomorfní ongony. Tomuto předmětu se připisují různorodé užitečné funcce, z nichž nejdůležitější je léčení, pomoc během honu a chovu skotu (Zelenin, 1936: 29).

Kromě toho, jak píše Michajlovskij, za ongony byli považováni nejenom duchové předků, ale i neobvyklé předměty: "*Např. Burjaté mohou považovat za ongon vysokou horu, skálu neobvyklé formy*"³².

Uctívání ongonů v Burjatsku je velmi rozšířeným jevem, i když tato tradice poněkud splývá s kultem oboo a uctíváním Dalcha. Je avšak příznačné, že obřady, věnované ongonům, byly většinou prováděny stařešiny vesnic a rodů: jak uvádí Abajeva, na tradiční rituál krmení ongonů před honem bylo zakazáno zvát šamany (Abajeva, 1992: 47).

---

31. Zelenin, D., (1936). *Kul't ongona v Sibiri. Pěrježitki totemizma v ideologii sibirských narodov*. Moskva: Akadēmija Nauk SSSR. S. 36.

32. Michailovskij, V., (1892). *Šamanstvo. (Sravnitel'no-geografičeskije očerki) (1)*. Moskva: Vysočajše utvėrždjonnoje T-vo. S. 36.

Obřad rituálních krmení ongony se prováděl s konkrétním účelem: před honem, během nemoci a také v období svátku. Například v ulusu Gutaj podle svědectví Očirové rodina provádí obřad „pohoštění“ ongonu jednou za rok, v den burjatského Nového roku. Během rituálu se ongon okouří dýmem, je kropen vodkou, odevzdávají se mu peníze a zazpívá se obřadní píseň (Gerasimova (ed.), 1981: 78).

Samotný ongon je čistě šamanským předmětem, který zřejmě nemá žádné spojení s lamaismem, jak to dokazují práce Zelenina, Michajlovského a Očirové. Očirova dokonce uvádí, že v rodině u Gutajců se ongon šandagata většinou předával od otce k synovi-šamanovi. V případě, že všichni synové se stávali lamaisty, ongon nebylo možné předat, a byl odstraněn z domova. Přičemž toto odstranění se doprovázelo zvláštním povinným obřadem, který probíhal následujícím způsobem: lovil se živý zajíc, nad kterým se prováděl rituál osvícení, stejně jako nad ongonem, pak ongon věšeli zajícovi na krk a propouštěli ho. Během rituálu ongon a zajíce prosili, aby byl milosrdný k žijícím členům rodiny, a vysvětlovali, že už není nikdo, kdo by ho mohl uctít. Takový způsob odstranění ongonu se považuje za nejbezpečnější, protože nezpůsobuje smrt dětí: „Gutajci věří, že v rodinách, které během útlaku lamů pálily svůj ongon nebo ho věšely na strom, synové umírali a rod zůstával bez mužů, jeho pokračovatelů (dcery se nepočítaly)“³³.

Postupně byl kult rodových ongonů lamaizován a nahrazen buddhistickým obřadem na počest buddhistických „sachjusanů“, které se podobají ongonům: „*Buddhistická církev asimilovala starý kult rodinných a osobních patronů, ale vyměnila ongony za buddhistické sachjusany (patrony), ve většině případů ze třídy srunma, čojdžinů anebo dokšitů*“³⁴.

Z výzkumu G. Manzanova se velká část Burjatů v současnosti účastní právě obřadu, věnovanému sachjusanům (Jangutov (ed.), 2012: 119). Z domácích šamanských modlitebních obřadů „cherek“ se staly buddhistické obřady na počest sachjusanů (Jangutov (ed.), 2012: 119).

Abajeva dodává, že v procesu lamaizace byly kultury nejpopulárnějších rodových předků proměněny na kult oboo (Abajeva, 1992: 64).

---

33. Gerasimova, K., (ed.), 1981. *Buddizim i tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii*. Novosibirsk: Nauka. S. 80

34. Jangutov, L., (ed.) (2012). *Buddizim v obščestvenno-političeskich processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude: Izdatel'stvo Burjatskogo gosunivěrsitěta. S. 119.

Konkrétní rody a rodiny mohou uctívat zároveň ongony a sachjusany, jak tomu bylo podle Očirové v ulusu Gutaj (Gerasimova (ed.), 1981: 79).

Podle informací Manzanova, jedním z nejpopulárnějších kultů sachjusanů je „chii-morin“, kterého se v roce 2011 zúčastnilo 43,8 % obyvatel. V současnosti se tento obřad provádí pomocí kousku látky se zobrazením koně, na které se píše jméno osoby anebo celé rodiny, která obřad provádí. Tento chii-morin se vyvěšuje na stromy v okolí buddhistických dacanů (což také svědčí o lamaizaci kultu), vedle oboo a také v blízkosti léčivých pramenů (Jangutov (ed.), 2012: 119).

13. Závěr

V případě synkreze buddhismu a šamanismu je těžké mluvit o „kontaminaci“ nebo „negativním vlivu“ jednoho duchovního směru na druhý, i když řada autorů vědeckých prací často považují buddhismus za něco, co burjatskému šamanismu uškodilo. Domnívám se, že tato synkreze je, jako ve většině podobných případů, z velké části přirozená. Šamanismus je produktem archaických kultur, proto se dnes pro společnost jeví jako zajímavý fenomén, který je potřeba nějakým způsobem zachovat. Nicméně, myslím si, že nelze vyžadovat od produktu archaické kultury, aby se i nadále zachovával v podmínkách nastupující globalizace současného světa. Je přirozené, že se mění, přizpůsobuje se jinému období, nebo dokonce mizí v konkrétních oblastech.

Šamanismus byl ovlivněn nejenom buddhismem, ale i ruským křesťanstvím, a v současnosti se podrobuje vlivu celosvětového turismu: například na Olchonu se pořádají „šamanské“ obřady pro turisty. Tato témata jsou v současnosti také poměrně populární a řada autorů se tomu věnuje (např. nedávné práce Radka Nesrsty *Jurodivost a šamanismus*). Svou roli samozřejmě hraje technologický rozvoj a globalizace: na sociálních sítích dnes lze najít webové stránky nejružnějších šamanských organizací, burjatští šamané jezdí na konference a vydávají knihy (např. publikace olchonského šamana Valentina Chagdajeva nebo Borisa Bazarova).

Co se týče lamaismu, myslím si, že se vůči buddhismu ukázal jako flexibilní a docela příznivý směr: ve většině případů vidíme, že šamanské rituály a obyčeje nezaknily, nýbrž přijaly jinou formu (v některých případech, jako u kultu Gutaj n-baabaje, se tato forma projevila jenom v drobných detailech – způsob modlení).

Současný synkretismus těchto kultur nepovažuji za špatný, nebo dobrý výsledek. Myslím si, že mým účelem jako etnologa a kulturologa není hodnocení etnických jevů, nýbrž jejich kritická analýza na základě sběru důvěryhodných faktů.

Skutečností je, že většina moderního burjatského obyvatelstva přijímá ve své kultuře jak buddhistické, tak šamanské prvky a považuje to za přirozený jev. Z uvedených příkladů synkreze je místnímu obyvatelstvu většinou známá jenom lamaistická podoba konkrétního jevu.

Avšak když dorazíme do malých, skoro zapomenutých vesniček, ležících daleko od burjatského hlavního města a buddhistických dacanů, neovlivněných turismem, můžeme narazit na prvky zachovalé prastaré kultury, které se na první pohled zdají být čistě šamanskými: například, tradiční uctívání rodinných předků „utcha“, nebo léčení šamanem místního obyvatelstva pomocí obřadů a bylin. Dokonce i v takových turistických místech, jako Chužir (hlavní vesnice na Olchinu) lze najít pozůstatky místních šamanských pověr, nehledě na populární turistický šamanismus, otevřené velké tailagany atd. Například, během mého terénního výzkumu na Olchonu v roce 2015 obyvatel Chužiru Alexandr T. vyprávěl, že se nechodí léčit do obyčejných nemocnic, nýbrž navštěvuje svého souseda – dědičného šamana, který umí fantasticky léčit pomocí nějakých zpěvů a bylin. Chodí se prý k němu léčit většina obyvatelstva vesnice. Avšak tento šaman nepíše knihy a svoje umění nerad ukazuje cizím lidem, proto o něm skoro nikdo neví³⁵. Tento případ zřejmě není ojedinělým – myslím si, že téměř v každé burjatské vesnici se najde takový člověk, ke kterému lidé chodí v případě nemoci či jiných problémů. Otázkou je, do jaké míry jsou tito lidé opravdovými šamany, a jestli opravdu nejsou ovlivněni lamaismem – protože jak vidíme, v některých případech je složité určit, zdá tento prvek patřit do šamanské, nebo buddhistické kultury. Často, jak už jsem psala výše, obyčejní lidé v Burjatsku přijímají rysy obou duchovních směrů, které se v průběhu dějin navzájem ovlivnily.

---

35. Podle vyprávění respondenta Alexandra Avdějeva., řízený pohovor, Olchon, 2015

14. Použitá literatura

1. Abajeva L., (1992). *Kul't gor i buddizm v Burjatii*. Moskva: Nauka
2. Ajupov N., (2012). *Tengrianstvo kak otkrytoje mirovozzrjenije*. Almaty: KIE
3. Aldhouse-Green, M., Aldhouse-Green S., (2005). *The Quest for the Shaman: Shape-Shifters, Sorcerers And Spirit Healers of Ancient Europe*. London: Thames & Hudson.
4. Bazarov, B., (2000). *Tainstva i praktika šamanizma*. Ulan-Ude: Burajad unen.
5. Bernstein, A., (2008). *Remapping Sacred Landscapes: Shamanic Tourism and Cultural Production on the Olkhon Island*. Sibirica
6. Chorinský, A., (ed.) (2011). *Drjevnije kultury Mongolii i bajkal'skoj Sibiri: materiály meždunar. nauč. konf. (2)*. Irkutsk: Izdatěľstvo IRGTU. 576 s.
7. Doušek, R. a kolektiv, (2014). *Úvod do etnologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita
8. Eliade M., (1997). *Šamanismus a archaické techniky extaze*. Praha: Argo
9. Fridman, E., (1999). Buryat Shamanism: Home and Hearth – A Territorialism of the Spirit. *Anthropology of Consciousness*, 10 (4).
10. Gerasimova, K., (1980). *Buddizm i sredněvěkovaja kul'tura narodov Azii*. Novosibirsk: Nauka.
11. Gerasimova, K., (1981). *Buddizm i tradicionnyje věrovanija narodov Central'noj Azii*. Novosibirsk: Nauka
12. Gumil'jov, L., (1974). *Hledání vymyšlené říše*. Praha: Mladá fronta
13. Gumil'jov, L., (1967). *Drjevnije tjurki*. Moskva: Nauka
14. Havlíček, M., (2006). *Burjatský šamanismus*. Praha: Univerzita Karlova v Praze
15. Jangutov, L., (2012). *Buddizm v obščestvenno-političeskich processach Burjatii I stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude: Izdatěľstvo Burjatskogo gosunivěrsitěta, 160 s.
16. Konovalov, P., (ed.) (2010). *Etnogenez I kul'turogenez v Bajkal'skom regioně (Srjedněvěkovje)*. Ulan-Ude: Izdatěľstvo BNC SO RAN

17. Lygdenova, V. Obrjady poklonění bogině Janžime v Barguzinskom rajoně respubliky Burjatija. *Novyje issledovanija Tuvy 2015 (1)*, s. 60-66.
18. Michailovskij, V., (1892). *Šamanstvo. (Srvnitel'no-geografičeskije očerki) (1)*. Moskva: Vysočajše utvėrždjonnoje T-vo.
19. Mižit, L., (2002). Triadičnyje obrazy v religiozno-mifologičeskich prjedstavljenijach tuvincev. *Učonyje zapiski, 19*. 247-257. Kyzyl: Tuvinskij institut gumanitarnych issledovanij.
20. Quijada J., Graber K., Stephen E., (2015). Finding “Their Own”. Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude. *Problems of Post-Communism, (62)*, 258–272.
21. Sodnompilova M. Ključevyje šamanskije kul'ty zapadnych burjat v strukture prostranstva zhizněoběspěčenija. *Religiovėděníje 2010, №3*.
22. Soukup, M., (2014). *Terėnní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.
23. Tivaněnko, A., (2012). *Drjevnije bogi Baikala*. Čita: Express-izdatel'stvo.
24. Toncrová M., Uhlíková L., (2014). Terėnní výzkum etnokulturních tradic. Praha a Brno: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
25. Tsydenov, E., (2012). K někotorym obrjadam v sovrjemennom burjatskom šamanizme. *Vėstnik burjatskogo gosudarstvėnnoho univėrsitėta 2012 (8)*, 242-247.
26. Wierucka, A., (2003). Modern forms of Buryat shaman activity on the Olkhon island. *Anthropological notebooks, 19 (3)*, 101–119.
27. Volkov S., (2014). *Legendy i predanija ostrova Ol'chon*. Irkutsk: Irkutskoje izdatel'stvo
28. Žambalova, S. (2000). *Profannyj i sakral'nyj miry ol'chonskich burjat (XIX - XX vv)*. Novosibirsk: Nauka
29. Žukovskaja, N., (2013). *O buddizme I buddistach. Stat'ji raznych let. 1969-2011*. Moskva: Orientalija.

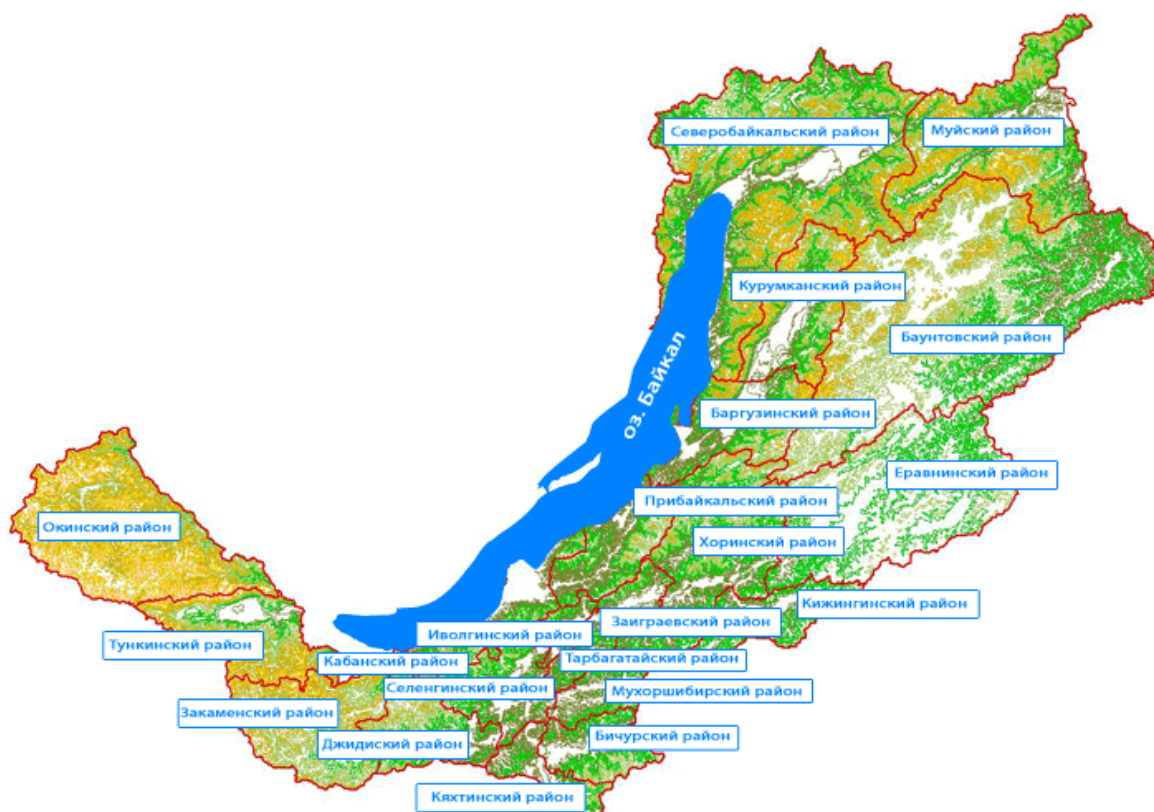
15. Internetové zdroje

1. Basajev S., (2012). Skoľko pravoslavnym starověrov I buddistov v Burjatii? *Časopis Novaja Burjatija*. Dostupné z: <http://www.newbur.ru/articles/10352>
2. Žamsujeva D., (2009). Congo(lskij dacan. Istoričeskaja encyklopědija Sibiri. Dostupné z:
http://irkipedia.ru/content/congolskiy_dacan_istoricheskaya_enciklopediya_sibiri_2009

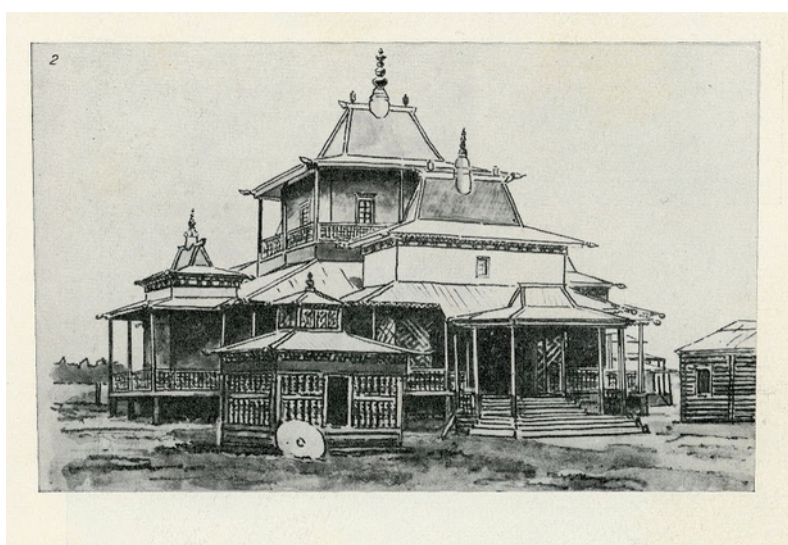
16. Příloha 1 (obrázková)

Obrázky, u kterých není ukázán zdroj, jsou autorskými

Obr. 1. Mapa Burjatska (zdroj: www.znaiulanude.ru)

Obr. 2. Congoľskij dacan (zdroj: Vbuddizme.ru)

Obr. 3. Dalcha Šedguu, malba, konec 19. století (zdroj: časopis Buddijskaja živopiš Burjatii (1995), Ulan-Ude: Ňutag).

Obr. 4. Skala Bucha-nojona (Rinchenchana) (zdroj: Reass.ru)

Obr. 5. Skála Šamanka (mys Burchan), ostrov Olchon

Obr. 6. Stupa na ostrově Ogoj

Obr. 7. Oboo (Mongolsko)

17. Příloha 2. Seznam informátorů z terénních pobytů

1. Galina Charmanova, učitelka, 65, vesnice Černorud
2. Marina Charmanova, 29, vesnice Černorud
3. Alexandr Avdějev, taxikář, Chužir (ostrov Olchon)
4. Sofia Mitapova, studentka, 22, Ulan-Ude
5. Ljudmila Mordvina, v důchodu, 68, Ulan-Ude
6. Čingiz Alimov, 36, vesnice Kyren
7. Olga Petrova, 21, studentka a celá její rodina (Irkutsk)
8. Valentin Chagdajev, šaman, vesnice Jelancy.
9. Olga Minjelbajeva, 34, průvodce, Chužir (ostrov Olchon)